

„A MÚLT VELÜNK ÉL!”

című mintaprojekt eredményeit összefoglaló kiadvány

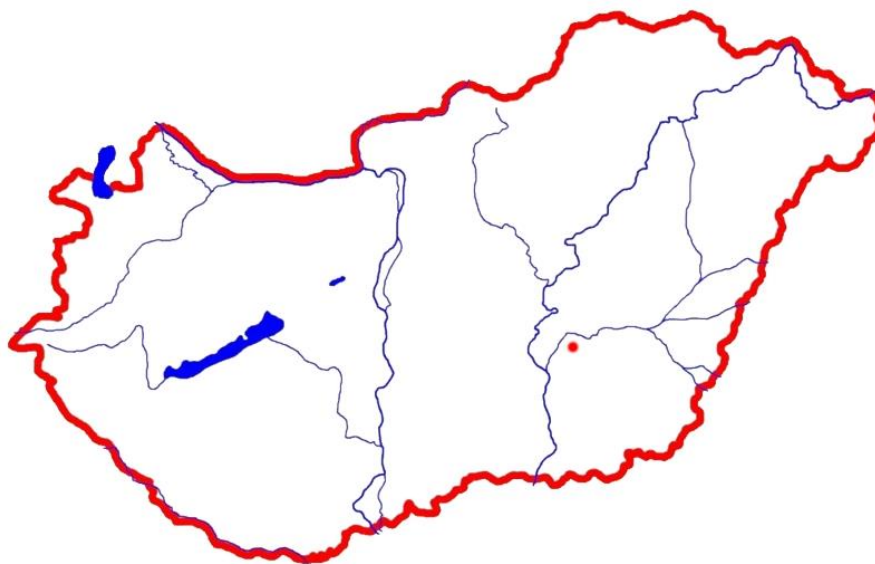
Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás

EFOP-1.3.1-15-2016-00001



*„Múlt nélkül nincs jövő, s mennél gazdagabb a múltad,
annál több fonálon kapaszkodhatsz a jövőbe.”*

/Babits Mihály/



Tartalomjegyzék

Bevezető	4. oldal
A mintaprojekt bemutatása	5. oldal
Békésszentandrás	5. oldal
Békéssy János Helytörténeti és Hagyományőrző Egyesület	6. oldal
A mintaprojekt megvalósításába bevont szervezetek	6. oldal
A mintaprojekt megvalósítása	7. oldal
A békésszentandrás szőnyegszövés	7. oldal
Akinek a föld jelentette az életet	13. oldal
Az anyagok összegzése, feldolgozása	18. oldal
Eredmények	19. oldal
Hatások	19. oldal
Összefoglaló	20. oldal

Bevezető

A múlt velünk él! Ez az örök érvényű kifejezés mottója lehet minden olyan szervezetnek, amelyek a hagyományokkal a helytörténettel, a bennünket körül vevő múlttal foglalkoznak.

Ebben a mondatban benne van az, hogy általunk és az is, hogy ott van a minden napokban. A múlt hiteles ismerete olyan alapot nyújt a jelenben, amelyre bátran lehet a jövőt építeni.

A Békéssy János Helytörténeti és Hagyományőrző Egyesület 19 éve folyamatos munkát végez, hogy felkutassa azokat a még meglévő dokumentumokat, fotókat, tárgyi eszközöket, amelyek Békésszentandrás hagyományainak és múltjának minél szélesebb körű megismerése szempontjából elengedhetetlenül fontos.

Békésszentandrás tekintetében a XX. Század során mind a kubikosság, mind a szőnyegszövés országos, sőt utóbbi világhírnévre tett szert.

Ezért volt kiemelt jelentőségű ez a projekt, mert segítséget adott ahhoz, hogy a nevezett hagyományőrző foglalkozásokkal kapcsolatos kutatásokat mélyrehatóan tudja elvégezni. Ezeken túl az eredményeket rendszerezve maradandó értéket tudott az egyesület felmutatni a kiállítási anyagok összeállításával, a kiadvány megszerkesztésével és a dokumentumfilm elkészítésével.

A Békéssy János Helytörténeti és Hagyományőrző Egyesület munkája példaértékű lehet más hasonló tevékenységű egyesületek és szervezetek számára, mert ezáltal nemcsak a múlt egy jelentős részének a felidézése történt meg, hanem gazdagodott a település értéktára is.

A mintaprojekt bemutatása

Békésszentandrás

Békésszentandrás Békés megye nyugati kapuja, a Hármaskörös bal partján fekszik. területét a 44-es főközlekedési út szeli ketté. A főváros Budapesttől 150, a megyeszékhely Békéscsabától 50 kilométer távolságra van.

Szentandrásról az első írásos emlék 1297-ben történt meg, majd 1329-ben egy vitás kérdés esetében merült fel ismét Szentandrás okleveles említése, melynek eldöntése után 1330. április 18-án elismerték önállóságát és Károly Róbert király beiktatta az Úzvásári család tulajdonába.

1436 körül Zsigmond király udvari lovagjának, Hunyadi Jánosnak adományozta. Ekkor kezdődött a szentandrászi uradalom kiépítése, mely időszak településünk középkori történetjének legkiemelkedőbb fejlődési szakasza. A Hunyadiak földes urasága idején Szentandrás nagyon felvirágzott, melynek 1460 körül mezővárosi jogokat szereztek.

Hunyadi János halála után özvegye, Szilágyi Erzsébet irányította a birtokot. Őt Corvin János követte, aki hamarosan Dánfy Andrásnak adományozta az egész uradalmat. A Dánfyak vezetése alatt a birtok szétdarabolódott, megszűnt az egységes igazgatása, elvesztette városi rangját is.

A török magyarországi uralma alatt Szentandrás lakóinak száma sokszor változott. A gyulai várért folytatott harcok idején sokan elhagyták a falut és csak lassan szállingóztak vissza.

1596-ban tatár segélycsapatok semmisítették meg Szentandrás, mely ezt követően hosszú ideig parlagon állt.

Az 1700-as évek elején 32000 Ft lefizetése után Száraz György hétszemélyes táblabíró kapta meg Szentandrás.

1719-ben érkeztek az első telepesek a Bihar megyei Kabáról, akiket újabbak követtek. Közük több visszatelepült is volt. Ez idő tájt Száraz György bérbe adta az uradalmat a megyei pénztárnoknak, aki nagyon kegyetlenül bánt a lakosokkal. Azok erre 1735. április 27-én fellázadtak és megindították a korszak utolsó kuruc felkelését, melynek vezetői Szegedinác Péter és a szentandrászi bíró, Vértessi Mihály voltak.

Az 1740-es évektől folyamatosan nőtt a falu lakossága, miután újabb csoportok érkeztek: a felső Tisza vidékéről katolikusok, valamint Nógrád és Hont megyékből evangélikus tótok. Utóbbiak 1746-ban Rudnyánszki József akkori földesúr javaslatára tovább vándoroltak Komlós pusztára. A határ kicsiny volta miatt 1769-ben a lakosok egy része Kishegyes pusztára költözött.

A 19. században Szentandrás folyamatosan nőtt. 1827-ben 3.740, 1852-ben 4.941, 1890-ben 6.362 lélek lakott.

Az 1848/49-es szabadságharcban részt vett a település lakossága. Többen áldozatul is estek.

A 19. század fontos eseménye volt a folyószabályozás, mely által biztonságossá vált az élet és munkát adott sok szentandrászi férfinak. Országos hírévű kubikos bandák jöttek létre.

Az 1800-as évek végén nevezték el a települést Békésszentandrásnak.

A 20. század szomorú eseményei nem kerültek el Békésszentandrás. Mindkét világháború sok-sok áldozatot követelt, melyre az 1928-ban, József főherceg által felavatott Hősök szobra emlékeztet.

A két világháború közötti fontos időszak eredményei a szőnyegszövés meghonosítása, mely világhírűvé tette Békésszentandrás és a helyi közigazgatás modernizálása, melynek része volt 1924-ben Csabacsúd elszakadása.

1936 és 42 között itt épült meg a Hármaskörösön az ország akkori legnagyobb duzzasztóműve, melyet a kormányzó Úr, Horthy Miklós helyezett üzembe.

A második világháború utáni időszakban a kollektivizálás játszotta a főszerepet. A mezőgazdaságon túl szövetkezetbe tömörültek az asztalosok, a cipészek, a fémmunkások valamint a szabók és varrónők is.

Az 1960-as évek elején elkészült a községi vízhálózat és megkezdődött a járda és útépítés, mely által javultak az életkörülmények.

1970-ben Békésszentandrás elnyerte a nagyközségi címet.

Az 1990-es rendszerváltozás óta az infrastruktúra teljes kiépítése történt meg.

Napjainkban több ipari és feldolgozó üzem működik Békésszentandráson és egyre nagyobb mértékű a turisztikai szolgáltatás.

Békéssy János Helytörténeti és Hagyományőrző Egyesület

A Békéssy János Helytörténeti és Hagyományőrző Egyesület 19 évvel ezelőtt alakult azzal a céllal, hogy összegyűjtse azokat a dokumentumokat és tárgyi eszközöket, melyek Békésszentandrás múltjával, helytörténetével és hagyományaival kapcsolatosak.

1999. június 25-én került sor az egyesület alakuló ülésére, 21 fő alapító részvételével. Két hónap múlva a tagság elfogadta, hogy az egyesület Bontovics Imre ötlete nyomán felvegye Békéssy János nevét, aki a XIX. században hosszú időn át volt Békésszentandrás jegyzője, és akkor jelentős munkát fektetett a falu történetének kutatásába, amit Szentandrás történelme címmel vetett papírra. Modern kori örökösei munkája nyomán napjainkra már komoly adatbázis állítottunk össze a község történetéről, melynek rendezése, monográfiává történő megírása most van folyamatban. Mind ezeken túl a hagyományőrzés és a néprajz is fontos szerepet játszik az egyesület életében. A közel két évtized alatt összegyűjtött tárgyakból egy rendezett kiállítás keretében 2017. június 25-én átadtuk a nagy közönségnek Békésszentandrás Néprajzi Gyűjteményét, melyet azóta nagyon sokan megtekintettek.

Ezeken túl tevékenyen részt vesz az egyesület Békésszentandrás kulturális életében. Az év folyamán számos megemlékezést, ünnepséget tart, mellyel a múltat idézi fel, tisztelegve azon személyek és események előtt, akik fontosak a település életében, történetében.

Jelenleg 40 taggal működik a csoport és folyamatosan fejlesztik és bővítik az egyesületet, ezáltal lehetőségeket biztosítva az ott lakók és az oda látogatók számára.

A mintaprojekt megvalósításába bevont szervezetek

- Békésszentandrás Nagyközség Önkormányzata
- Körös Művelődési Ház és Könyvtár
- Gondozási Központ
- Art-Kelim Kft
- Vitéz Sinka Mátyás Alapítvány
- Békésszentandrás Kézművesek Egyesülete
- Emberöltő Alapítvány

A mintaprojekt megvalósítása

A „Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás” című, EFOP-1.3.1-15-2016-00001 azonosítószámú projekt keretében „A múlt velünk él!” című mintaprojekt megvalósításának előkészületeit február hónapban kezdtük el. Előzetes elképzeléseinket egy részletes szakmai tervben dolgoztuk ki. Figyelembe vettük azokat a lehetőségeket, melyek rendelkezésünkre álltak. Egyesületünk elnöke két alkalommal Szentendrén is volt, hogy a projektet pontosítsa és egyeztessen, hogy eredeti elképzeléseinket milyen módon kell igazítani a fent megjelölt pályázathoz.

A közel múltban átadott, Békésszentandrás néprajzi gyűjteményének helyet adó épületben olyan dokumentumok, fotók és tárgyi eszközök találhatóak, melyek településünk hagyományaira, az egykori foglalkozásokra, a szőnyegszövésre és a kubikos munkára utalnak.



A néprajzi gyűjteménynek helyet adó épület

Ezeknek a bővítését és rendszerezését tűztük ki célul, melyet állandó kiállításokkal tudnánk bemutatni. Ehhez terveztük még egy kiadvány és egy kisfilm készítését, melyek az említett foglalkozásokat mutatnák be.

Ahhoz, hogy célunkat elérjük olyan szakmai tervre és a hozzá kapcsolódó költségvetésre volt szükség, amely megvalósítható. Ezért szerződést kötöttünk Deman Desing Reklámgrafikai és Pályázati Tanácsadó Irodával. Tanácsadásukkal elkészült a projektünk szakmai terve, melyet elfogadásra továbbítottunk a Szabadtéri Néprajzi Múzeum részére. A terv elfogadása után a költségvetés konkretizálása következett. Ebben szakmai segítséget Juhászné Mrena Máriától kértünk.

Már ebben az időszakban szerződést kötöttünk Oláh Péter vállalkozóval, aki a kisfilm elkészítését végezte. Folyamatosan forgatott, hogy készíthessen olyan vágóképeket, melyek illusztrációként a filmben kerültek megjelenítésre.

A békésszentandrás szőnyegszövés

2018. április 5-én megbeszélésre hívta össze Hévízi Róbert egyesületi elnök a helytörténeti egyesület tagjait és a szimpatizánsokat. Köszöntője után tájékoztatta a megjelenteket, hogy az elkövetkező hónapokban komoly gyűjtő-, és rendszerező munka vár a Békésszentandrás helytörténetével és hagyományaival foglalkozó emberekre.

Elmondta, hogy egy pályázati segítség folytán lehetőség nyílik a békésszentandrás szőnyegszövés és kubikos munka feldolgozására. „Fel kell kutatni a még fellelhető régi fotókat, dokumentumokat és össze kell állítani a két hagyományörző foglalkozás történetét.

Ez a munka nem csak az egyesület tagságát érinti, hanem ebbe bekapcsolódnak más szervezetek is, akikkel már van, vagy ezután köt együttműködési megállapodásokat a Békéssy János Helytörténeti és Hagyományörző Egyesület. A megállapodások tárgya a szőnyegszövés és a kubikos munka feldolgozásához nyújtott segítség.” – mondotta.

A tagság részéről nagy érdeklődés mutatkozott. Többen felajánlásokat is tettek.

Hrnicsjárné Dorogi Mária vállalta, hogy találkozót szervez a Gondozási Központban élő idős emberekkel, akik egykoron a Szőnyeggyárban dolgoztak. Volt javaslat arra, hogy az egyesület tegyen látogatást a szomszédos településen, Öcsödön, ahol a békésszentandrás Art-Kelim Kft telephelyén a Parlamentbe készítenek szőnyeget.

Benedek Erika véleménye szerint az egykori dolgozókkal együtt megkoszorúzhatnánk az emléktáblát. Továbbá volt, aki a helyi önkormányzat üzemének látogatását indítványozta.

Többen jelezték, hogy rendelkeznek régi fotókkal. Hévízi Róbert fontosnak tartotta a fellelhető szakirodalom és a levéltári források áttanulmányozását.

A jelenlévők elfogadták, hogy készüljön egy ütemterv, amely egyben munkaterv is és jelöljön ki az egyesület felelősöket is.

2018. április 10-én ellátogattunk a békésszentandrás Gondozási Központba. Anekdoták, réges-régi történetek, élvezetes beszélgetések jellemezték a találkozót, melyet Hrnicsjárné Dorogi Mária szervezett. Ő vállalta, hogy ellátogat a nyugdíjasok közé és megkérdezi ōket arról az idősokról, amikor a település legnépszerűbb és legnagyobb foglalkoztatójánál a Szőnyegszövő Háziipari Szövetkezetben dolgoztak.

A bevezetőben Hrnicsjárné Dorogi Mária elmondta a jelenlévőknek, hogy a Békéssy János Helytörténeti és Hagyományörző Egyesület össze kívánja gyűjteni azokat a dokumentumokat és fotókat, amelyek a békésszentandrás szőnyegszövés történetének fontos pontjai.



Hrnicsjárné Dorogi Mária és az emlékezők

Az idős emberek nehezen nyíltak meg. Eleinte csak egy-egy rövid történetet idéztek fel, majd egyre több minden került elő. Az egyik néni elmesélte, hogy a két világháború között négy szőnyegüzem volt a településen. Ő abban dolgozott, ahol a bedolgozás volt a legfőbb működési forma. Volt egy raktár, ahonnan vételezték az anyagot, majd a szőnyeg elkészülte után ott adták le. Egy másik idős hölgy, aki szintén ott dolgozott, elmondta, hogy volt amikor kibérelték a Katolikus Kör nagytermét és ott dolgozott jó néhány asszony. Az elkészült szőnyegek Németországba illetve Rómába készültek.

Egy kis vita támadt, de hamar lecsendesedett, amikor a torontáli szőnyegek kerültek a beszélgetés központjába. A többség szerint (csak egy személy gondolta másképp) a Gassner Szövőgyár volt a bölcsője a torontáli szőnyegeknek.

A legtöbb információ és a legkellemesebb emlékek a Körös parton álló üzemmel kapcsolatosak. Több egykori dolgozó kiemelte, hogy a tulajdonos, majd üzemvezető Bagi Alajos egy remek ember volt. Nemcsak munkát adott az embereknek, de a szociális körülményeikre is figyelemmel volt. Nem véletlen, hogy ez az üzem maradt meg a világháború után és ebből alakult meg 1951. május 16-án a Szőnyegszövő Háziipari Szövetkezet.

Könnyes szemek, remegő, ráncos kezek! Mind-mind egy-egy pillanatkép azokból az időkből, amelyek a békésszentandrási szőnyegszövés múltjára, történetére utalnak. Öröm és hála, hogy még elmondják, hogy mi volt, hogy volt.

A következő eseményre 2018. április 18-án került sor. Ezen a napon Hévízi Róbert a Békéssy János Helytörténeti és Hagyományörző Egyesület elnöke találkozott a Körös Művelődési Ház és Könyvtár igazgatójával és az intézmény rendezvényszervezőjével. Átnézték azokat a könyveket és dokumentumokat, melyek a békésszentandrási szőnyegszövésről és a kubikos munkával kapcsolatosak. A mostani találkozón elsősorban a szőnyegszövés volt fókuszban. Az áttekintést követően az alábbi könyveket találták:

Gaszó Dóra: A békésszentandrási kézi csomózású perzsaszőnyeg-szövés munkafolyamatainak szakszókincse 2013.

Kozák István: Békésszentandrási kódex 2008.

Dr. Paljak János: Békésszentandrás a nagy vizek és a szőnyeg hazája 2014.

Szabados György: A szőnyegszövés kezdete és meghonosodása Békésszentandráson 1967.

Dr. Tóth Lajos: Szarvas Járás-város szabad negyedszázada 1970.

Magyarország kistérségei – Körös-szög 2000.

Szabó Edit: A keleti szőnyegek és a békésszentandrási szőnyeggyár 2001.

Az említett könyvek áttanulmányozására Hévízi Róbert felkérte Benedek Erikát, hogy a békésszentandrási szőnyegszövésre vonatkozó információkat jegyzetelje ki.

A találkozó folytatásában a könyvtár helytörténeti gyűjteményét lapozták át a találkozó résztvevői. Az anyag alapját a Szentandrási Híradó megjelent számai és az országos és megyei lapokból, Békésszentandrásról érintő cikkek kimásolása adja.

A megbeszélés végén Balla (Szabó) Edit átadta Hévízi Róbertnek a 17 évvel ezelőtt írt szakdolgozatát, mely sok érdekes és értékes információt tartalmaz.



A találkozó résztvevői a könyvtárban fellelhető szakirodalommal

A szőnyegszövés Békésszentendrason a háziipari tevékenységben gyökerezik és a mai napig a Népi iparművészet kiemelkedő tevékenységei között tartják számon. Az itt készült munkák jelentős része híres épületekben találhatóak meg. Magyarországon legjelentősebb a Parlament társalgóba és Munkácsy termébe készült, vagy a Sándor Palota dísztermébe szőtt szőnyeg. Hazánkon túl több külföldi épületet is szentandrasi szőnyeg díszíti (Washingtoni Fehér Ház, Windsori kastély)

Egykoron a Békésszentendrason élő lányok és asszonyok többsége ezt a foglalkozást üzte. Magas színvonalú munkát végeztek, mellyel a Körös parti települést, Békésszentandrast világhírűvé tették. Ezt a hagyományt élesztette újjá az a néhány asszony, akik vállalták azt, hogy a közmunkaprogram keretein belül perzsa és torontáli szőnyeget készítenek.

Április 23-i látogatásunk során elmondták, hogy nem volt könnyű a tanulás, de örömmel és nagy lelkesedéssel tették, mert tudták, hogy egy feledésbe merülő szakmát tartanak életben, továbbá pedig értéket mentenek.



A Sándor Palotában található békésszentandrasi szőnyeg

Ott jártunkkor büszkén mutatták meg azokat a szőnyeget, amelyeket most készítettek és azok fotóit is, amelyeket már eladtak.

Kérésünkre megmutatták lassítva is, hogy hogyan kell bogozni.

Az országban egyedülálló, nagyméretű szövőszéken a nyárra készült el az a szőnyeg, amiről ezeket a számokat hallottuk, amikor ott jártunk: 15 millió csomóból áll, 7,3×20,8 méteres. Hét tapasztalt szövőnő készítette. Naponta 6 centimétert haladtak, 12 színből állt és 1 tonna fonalat használtak fel hozzá. Czuczi Ernő az Art-Kelim Kft igazgatója ezen túl azt is elmondta, hogy fizikailag nem volt könnyű ennyit ülni. Fejben is ott kellett lenni, nem lehetett messzire elkalandozni, hisz nem mindegy milyen színű fonalat használ az ember, és milyen minta következik. Ráadásul a hét embernek közel azonos ütemben kellett haladnia, már csak emiatt sem lehetett lazálni.

Örömmel fogadtak bennünket és készségesen válaszoltak kérdéseinkre. Külön öröm volt számunkra, hogy velünk tartottak az Emberöltő Alapítvány Csillagtúra tanodásai is. Ők a hagyományörzés témakörben a szőnyegszövést tanulják, melynek foglalkozásait egyesületünk tagja Hrnicsjárné Dorogi Mária tartja. Marika néni a nagy szövőszéken is megmutatta azokat a munkákat, amelyeket a tanodában egy jóval kisebb szőnyeg elkészítésekor már megtett.



A tanodások érdeklődve figyelték Marika néni

Viszonylag szerény jelenlét, de aktív közreműködés jellemezte a Szőnyegszövés Napjára meghirdetett programot. A jelenlévőktől az alábbiakat tudhattuk meg:

Békésszentandrásan a szőnyegkészítést az első világháború után egy Erdélyből, Székelyudvarhelyről a faluba települt házaspár (Farkas János és felesége Strassner Vilma) honosította meg 1918-ban. A falubeli lányok és asszonyok hamar elsajátították a munka tekintetében igen nehéz, de annál érdekesebb szőnyegszövési technikákat. Ennek köszönhető, hogy az 1920–1921-es években, nagy mennyiségben már a kereskedelem részére dolgoztak 40 szövőszéken.

A központi szőnyegüzem épületét 1924-ben kezdték el építeni, amelynek építtetője (több budapesti tőkés mellett) az első világháborúban, Isztambulban katonaként szolgáló Bagi Alajos volt.



Az 1926-ban átadott központi épület

A perzsaszőnyeg gyártása 1924-ben már olyan magas szintet ért el, hogy a Békésszentandrásan készített termékek a keleti szőnyegek legjobbjával is felvették a versenyt. A két világháború közötti időszakban négy üzem működött Békésszentandrásan.

A második világháborút a szövőszékek és a nyersanyagok a gyár betonpincéjében vészelték át befalazva, és 1945. február 20-tól a szőnyegszövés folytatódott, cernázó - illetve festő részleggel bővülve.

Az üzem az 1950-es évek végén már mintegy ötven országba exportálta termékeit - elsősorban a perzsaszőnyeget -, de nagy keletje volt a torontáli, az erdélyi csikos és a tebriz szőnyegeknek is.

A nagy kereslet a gyár üzemeltetőit arra készítette, hogy a központi üzemben dolgozókon kívül bedolgozókat is foglalkoztassanak. A településen jelentős számban voltak/vannak olyan nők, akik a mindennapi mezőgazdasági munka mellett aktívan - az otthonukban, a gyár számára teljesítménybérért - gyári - vagy saját szövőszéken szőttek vagy szőnek a mai napig (őket hívják bedolgozóknak), az üzemeltetők ezzel a megoldással nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a családos édesanyák is munkát tudjanak vállalni. A HISZ 1951. május 16-án alakult meg tizenhat taggal.

A szövetkezet 1972. március 30-án jóváhagyott Alapszabálya célul tűzte ki a környék népművészeti- és népviseleti formáinak, valamint a színek és a szőnyegminták gyűjtését, „a népi iparművészeti hagyományok fennmaradásának elősegítése érdekében”

Az 1980-as évek végén a szövetkezet már 756 főt foglalkoztatott. A központi üzem mellett vidéki részlegek is működtek: Öcsödön, Tizsasason és Kunszentmártonon.

1992 óta Art-Kelim Kft néven működik az üzem.

A szőnyegszövés egykori és mai dolgozóit május 16-án, a szőnyegszövés napján szokták köszönteni a település vezetői és a helytörténeti egyesület képviselői. Így volt ez 2018-ban is. A találkozót követően megkoszorúzásra került a szőnyegszövésben dolgozók tiszteletére állított emléktábla. Sinka Imre és Hévízi Róbert Békésszentandrás Önkormányzata és a Békéssy János Helytörténeti és Hagyományőrző Egyesület nevében, Bohák Jánosné pedig az egykori dolgozók nevében helyezte el a tisztelet koszorúját.



A szőnyegszövésben dolgozók tiszteletére állított tábla előtt

2018. május 18-án, a másfél hónapos gyűjtőmunkáját értékelte a Békéssy János Helytörténeti és Hagyományőrző Egyesület. A megjelent tagok érdeklődéssel hallgatták Hévízi Róbert elnököt, aki elmondta, hogy az eddigi ismereteinket tovább bővítettük. Hasznosak voltak a látogatások, a találkozók, ahol az egykori dolgozóktól olyan információk érkeztek, amelyek eddig nem voltak publikálva.

Az új adatokkal kibővülve összeállt egy történeti eseménysor, egy kronológia, amely bemutatja azt az utat, amelyet a szentandrászi szőnyegszövés históriája tett meg a közel 100 év alatt.

Hatalmas eredménynek tartotta az elnök azt, hogy nyilatkoztak olyan személyek is, akik eddig nem. A tőlük kapott információk tovább színesítették a történetet.



Hévizi Róbert egyesületi elnök az elért eredményeket ismerteti

Akiknek a föld jelentette az életet

Május közepétől, a szőnyegszövéssel kapcsolatos gyűjtő és kutatómunka befejezését követően, a figyelem a kubikos munka felé fordult. Első alkalommal, május 24-én egy előadás keretein belül kerültek bemutatásra azok a munkálatok, amelyeket az egykori földmunkások, a kubikosok végeztek. Ez a tevékenység a XIX. század első felében kezdett egyre szélesebb körben elterjedni, amikor a folyószabályozások szükségessé váltak ahhoz, hogy a mezőgazdasági termelés minél nagyobb területeken valósuljon meg. A népesség szaporodása megkövetelte, hogy minél több ételmet állítsanak elő az agráriumban. Az ezt megelőző időben az alföldeken kacskaringózó folyók sűrűn kiöntöttek medrükből. Ez részben kedvező volt, mert a hordalékát lerakva javította a földek termőképességét, de a biztonságos termelés szempontjából nagy volt a bizonytalanság. Ezért kerül sor ezeknek a munkálatoknak az elvégzésére.

Békésszentandrászt ősidők óta körül ölelte a Körös folyó, amely sűrű kiöntéseivel állandó fenyegetést jelentett az itt lakók számára. Házaikat a magasabban fekvő részekre építették, de még így is sok problémát jelentettek az árvizek. Kezdetben gátak építésével próbáltak védekezni, de az igazi megoldást a kanyarulatok levágása jelentette. Az 1800-as években két ilyen jellegű átvágás volt, melyek közül főleg a második jelentett megnyugtató megoldást, amikor a folyó távolabbra, egy kilométerre került a településtől. További biztonságot jelentett, hogy az új mederbe terelt folyót mindkét oldalról gáttal láttak el. Ezeket a munkálatokat többnyire helyi vagy környékbeli emberek végezték. Megtanulták a szakma minden fogását és un. bandákba verődve más falvakban és városokban vállaltak hasonló munkát.



Kubikosok munka közben

Az idők folyamán országos hírré tettek szert, mert munkájuk során szorgalmuk mellett a pontosság és a megbízhatóság jellemezte őket. Ezért szívesen hívták a szentandrásai kubikosokat olyan beruházásokhoz, amelyek nagyobb mértékűek voltak. Számos vízügyi beruházásnál, útépitésnél és vasútépitésnél voltak jelen. Közelebbi és távolabbi munkahelyeikre is gyalog mentek. Talicskájukat tolva, abba minden szükséges felszerelést és élelmet berakva közlekedtek. Bizony volt, amikor napokig vonultak. A munkahelyeken ideiglenes sátrakat építettek maguknak és abban töltötték az éjszakát és a pihenőidőt. Kivételes alkalom volt számukra, amikor Békésszentandráson építhették meg a duzzasztóművet. Itt összetett munkát kellett végezni, mert a földmunkán túl jelentős volt a betonozás, a vasszegecseles, a kőfaragás és kövezés is, melyekkel folyamatos összhangot alakítottak ki. Nagy ünnep volt 1942. október 15-e, a duzzasztómű átadása, amin részt vettek a kormányzón és a miniszterelnökön túl a szakminiszterek, országgyűlési képviselők, megyei főispánok, alispánok, járási szolgabírók és a kivitelező munkások és családtagjaik. Természetesen köztük voltak a kubikosok is.



Hídépítés a Szeretfalva-Déda vasútvonalon

Ugyancsak nagy volumenű beruházás volt Erdélyben a Szeretfalva-Déda vasútvonal megépítése, amely elkészülte után komoly gazdasági jelentőséggel bírt. Ezen a beruházáson is nagyon sok kubikos dolgozott.

A jelenlévő érdeklődők, ugyan nem voltak túl sokan, de nagyon aktívak voltak az előadást követően. Elmondták azokat az ismereteiket, amelyeket szüleiktől, nagyszüleiktől hallottak. Volt, aki fotókat is hozott magával az erdélyi vasút építéséről. Külön érdekesség és érték volt, hogy egy csoportképen mindenkinek ismert a neve.

Az egyik érdeklődő javasolta, hogy a közelgő hősök napi és trianoni megemlékezésen tisztelegjünk azok előtt a földmunkások előtt, akik életüket adták a hazáért illetve az 1920-as döntést követően a határon kívülre kerültek. Az ötletet jó gondolatnak tartottuk és június 4-én a Hősök szobránál ebből az alkalomból gyűltünk össze. Annál az emlékműnél, amit majdnem napra pontosan 90 éve adtak át. A talapzatra több mint háromszáz név került felvételre. Köztük nagyon sok kubikos, ami nem véletlen, hisz ebben az időben, az 1900-as évek első évtizedeiben a szentandrásai férfiak jelentős része ezt a foglalkozást űzte. Azonban a háború nem volt kímélte senkire. Így a kubikosokra sem. A talicska szarva helyett a fegyverek és puskák tusa került a kezükbe. Messze az otthonától, a családtól. Galíciától az olasz frontig szinte minden harctéren voltak magyar katonák. Védtek a hazát, az itt élőket, családjaikat, a meglévő értékeket és azokat a beruházásokat, amiket nem sokkal előtte hoztak létre, benne az ő munkájukkal.

A nagy háborút elvesztettük, sok emberünk, maradt a harctéren, köztük sok szentandrászi kubikos. Az eseményeket lezáró tárgyaláson Magyarországot büntették meg a legsúlyosabban. Óriási területi, gazdasági veszteségek mellett nagyon sok ember az új határokon kívülre került. Más településeken élő emberek, köztük sok-sok kubikos, akik ezt követően más országnak, más gazdaságnak hajtottak hasznot. Nem önszántukból mentek, az élet illetve a nagyhatalmak akarata miatt.

Ezekre a szomorú eseményekre emlékeztünk ezen a napon. A hős és határon kívül maradt kubikosok tiszteletére egy koszorút helyeztünk el a Hősök szobrának talapzatán.



Június 19-én több tagunk részt vett a Csillagtúra Tanoda Ópusztaszerre szervezett kirándulásán. Egyrészt a segítségnyújtás miatt, másrészt pedig az alföldi skanzenben megtekinthető víztörténeti kiállítás miatt. A tárlat gazdag anyaggal rendelkezik. Időrendi sorrendbe bemutatják azokat a munkálatokat, melyeket a Tisza és a Körösök folyószabályozásakor végeztek. Láthatóak azok a mérnökök, vízügyi szakemberek, akik terveikkel megmutatták az utat ahhoz, hogy az alföldön egy új honfoglalás jöhessen létre. A folyószabályozások által mocsaras területek kerültek lecsapolásra, gátak közé lettek szorítva a folyók. Ezek a mederátvágások és töltésepítések azt eredményezték, hogy a mezőgazdaság termő területe jelentősen megnövekedett. Ezáltal az élet biztonságosabbá vált, a termések pedig megnövekedtek. Ahhoz, hogy ez így legyen, a kubikos emberek munkájára volt szükség. Az egykori földmunkások szerszámaikkal elvégezték ezeket a nagyon nehéz munkákat, többnyire kézi erővel. A kiállítás bemutatja azokat az eszközöket, amelyekkel dolgoztak: ásó, lapát, csákány, rézsükapa, talicska, kordé. Szemléltették azokat a körülményeket is, amelyekben éltek: nádból készült sátor, erősebb faágakból összeállított bográcállvány, a tarisznya és a tisztálkodáshoz szükséges bádóg edény. A fotókról és illusztrációkról visszatükröződik a kubikosmunka nehézsége: a duzzadó izmok, a kérges tenyér, a megviselt arc.

Térképek segítségével került bemutatásra, hogy a folyószabályozások előtt milyen volt a terület, majd hogy milyenné változott.

A gátak építésével egy új foglalkozás is létre jött, a gátőr. Aki ezt a feladatot látta el, az folyamatosan figyelte a folyók vízszintjét és a gátak állapotát. Az árvizek esetén kiemelt szerephez jutottak. Nemcsak a vízszint állapotának folyamatos figyelésével, hanem a gátak minőségének ellenőrzésével is. Ez utóbbi a kubikosok munkájával volt összefüggésbe.

Nagy öröm volt számunkra, amikor olyan fotóval találkoztunk, ami a Horthy István duzzasztómű építésekor illetve átadásakor történt.

A tárlatot a gyerekekkel közösen tekintettük meg, melyen beszéltünk nekik a kiállított tárgyokról. A dokumentumokat elolvasva, a képeket és a kiállított tárgyakat végig nézve sok új információval gyarapodtunk.

Június 28-án találkozót szerveztünk az egykori kubikosokkal a békésszentandrási Körös Művelődési Ház és Könyvtár olvasótermébe. Ez alkalomból Hévízi Róbert előadását követően, ami a projektet mutatta be, személyes beszélgetések alapján kívántuk ismereteinket bővíteni. Sajnos azok az emberek, akik a két világháború közötti időszakban a nagy vízügyi és vasútépítési munkákban vettek részt már alig élnek. Akik még köztünk vannak azok is öregek, betegesek, egy ilyen jellegű találkozóra nem szívesen vállalkoznak. Jöttek viszont olyanok, akik az 50-es, 60-as, 70-es évek ipari beruházásain, a mezőgazdasági csatornaépítések munkáin vettek részt.

Meséltek a Mohácson, az Inotán és az Ajkán eltöltött évekről. Az ott elvégzett munkáról. Elmondták, hogy az idők folyamán folyamatosan bővült a lehetőség különböző gépek alkalmazására, ami jelentősen megkönnyítette a dolgukat. Markolók, árokásók, szkréperék gyorsították meg a feladatok elvégzését.

Zárszóként elhangzott, hogy napjainkban már vannak olyan lézeres berendezések a földmunka gépekben, amelyek milliméter pontossággal dolgoznak.

Július 6-án egy előzetes időpont egyeztetést követően Hévízi Róbert és Tolnai Tímea ellátogattak a Horthy István Duzzasztóműhöz, ahol a gátóri és a duzzasztómű üzemeltetési feladatokat ellátó munkatárssal találkoztak. A látogatás célja az volt, hogy „testközelből” láthassák az ott folyó munkát.

A találkozó első részében a gátórházat tekintették meg, majd a bent található dokumentumok következtek. Sok-sok évre visszamenően megvannak a vízügyi feljegyzések a vízszintmérésekről, a gátak állagának jelentéséről szóló jegyzőkönyvek illetve a gátakon végzett karbantartási és javítási munkákról, melyeket zömében kubikosok végeztek. A gátór elmondása szerint utóbbiból, a javítási munkákból az országos átlagtól jóval kevesebbre került sor. Ez is jelzi, hogy hajdanán a szentandrási és alföldi kubikosok milyen jó munkát adtak ki a kezükből.



A vitéz Horthy István Duzzasztómű mellett

A folytatásban a duzzasztóműhöz mentek át. Hatalmas építmény, melynek oldalfalán emléktáblák sorakoznak: az 50 éves évforduló tiszteletére, a szentandrási kubikosok emlékére kirakott kőlapok és a tavaly elhelyezett tábla, amely az átadás 75. évfordulójáról szól. Az egykori építés 6 évig tartott, amely során nemcsak a szentandrási kubikosok dolgoztak itt,

hanem az ország minden részéből jöttek. Ez az építkezés az akkori kor legnagyobb beruházása volt, ami bőven adott munkát sok-sok földmunkásnak. A kivitelezés érdekessége volt, hogy a kőműves munkák jórészt, ami elsősorban betonozásból állt, szintén a kubikos emberek végezték. Elvállaltak minden feladatot. Egyrészt a pénz miatt, másrészt pedig sokaknak ebben az időszakban közzel volt az otthona, így az éjszakákat nem kellett sátrakban tölteni, hanem haza tudott menni pihenni. Az építkezésnél a kubikosokon túl dolgoztak még vasmunkások (főleg szegecselők) és kőfaragók. Előbbiek a zsilipnél, utóbbiak a partvédelemnél játszottak fontos szerepet.



Az 1942. október 15-én átadott vitéz Horthy István Duzzasztómű

A duzzasztómű mellé építettek hajózsilipet is, amely a hajózás szempontjából fontos. A vízi közlekedésben így egyenlítik ki a vízszint különbségeket. Az építkezés folyamán a hajózsilip medrének kialakításával kezdték a munkát. Így tudták megoldani a Körös folyó vízének elterelését. A folyót egyébként vas szádfallal zárták el. Illetve terelték az ideiglenes mederbe. Az átadáson jelen voltak az akkori országos, megyei, járási és helyi szintű vezetők. Mind ezeken túl nagyon sok szentendrési és környékbeli ember vett részt a szalagátvágáson. A nagyjelentőségű beruházás miatt is és a kubikos hozzátartozók is kíváncsiak voltak az elvégzett munkára.

Július 20-án egy invitálást követően Hévízi Róbert és Tolnai Tímea ellátogattak Dorogi Istvánhoz, aki már nyugdíjas, de aktív korában hosszú éveken keresztül dolgozott a Békésszentendrési Duzzasztóműnél. A vendégségre azért került sor, mert Dorogi István jelezte, hogy egyéb okok miatt nem tudott elmenni a június 28-ai találkozóra. A látogatás során a vendéglátó több történetet is elmondott. Egy részüket még édesapjától hallotta, aki a duzzasztó építésén túl számos jelentős beruházáson dolgozott. Többek között a Szeretfalva-Déda vasútvonal építésén is. Előkerültek a régi a fotók is.

Beszélgetésük további részében elmondta, hogy mint szivattyú gépházkezelő, mint gátőr, mint duzzasztómű üzemeltető volt a munkaköre. Ezek a feladatok nem tartoznak a kubikosságba, de nagyon sok vonatkozásban együtt kellett dolgozniuk, így sokat látott a földmunkások életéből.

Beszélt a gát megerősítésekről, a duzzasztómű felújításairól, az ármentesítésről.

Bemutatott régi, ma már nem használt eszközöket. Egy részük a kubikos munkákkal kapcsolatos, más részük pedig vízügyi.



Ereklye a régi vízmérce

Az anyagok összegzése, feldolgozása

Július 29-én Egyesületünk tagjai találkoztak a könyvtárban, és áttekintettük azokat az anyagokat, amelyeket az elmúlt hónapokban sikerült összegyűjteni a szőnyegszövés és a kubikos munka területén.

Gazdag anyagról volt szó, melyek között voltak korabeli fotók, feljegyzések, jegyzőkönyvek, leiratok beszélgetésekről, irodalmi áttekintés és magángyűjtemények anyaga. Utóbbi nagy része Hévízi Róbert gyűjteménye.

Külön rendszereztük a szőnyegszövéshez kapcsolódó és külön a kubikos munkához kapcsolódó anyagot. Ezen belül kialakítottuk a fotók, az irodalmi adatok, a korabeli dokumentumok és a visszaemlékezések csoportját.

Ezt követően augusztusban és szeptemberben többször találkozunk és összeállítjuk azokat a diákat, amelyek a kiállításokat bemutató roll-up állványokra kerülnek. A képeket és a dokumentumokról készült másolatokat, időrendi sorrendbe állítottuk, megszerkesztettük a hozzá illő szövegeket. Így készültek el a hagyományörző munkák kiállítását bemutató tablók.

A dokumentumfilm már több időt és több munkát igényelt. A projekt időszak korábbi részében történt beszélgetések és találkozók adták az alapját, hogy kikkel készítsünk riportot, melyet a velünk szerződésben lévő Oláh Péterrel videofelvétel formájában meg is örökítettünk. Szintén az általa készített vágóképek és régi fotók segítségével egy, a hagyományörző szakmákat bemutató kisfilm szerkesztése készült el.



Oláh Péter vágóképet készít a Duzzasztómű átjárójáról

Kameránkkal ellátogattunk a vitéz Horthy István Duzzasztóműhöz, ahol beszélgetést készítettünk Major Attilával, a Körös-vidéki Vízügyi Igazgatóság Szarvasi szakaszmérnökségének vízi létesítmény üzemeltetőjétől, aki helytörténeti kutatásokat is végzett a duzzasztómű építésével és a kubikosok munkájával kapcsolatban. A mű napjainkban betöltött szerepéről Megyeri Mihály a Körös-vidéki Vízügyi Igazgatóság területileg illetékes szakaszmérnöke tájékoztatott bennünket. Majd ellátogattunk Dorogi Istvánhoz, a békésszentandrás duzzasztó és hajószilip nyugdíjas vezető gépészehez, aki nemcsak a munkájával kapcsolatos élményeiről beszélt, hanem a családi emlékeit is felidézte, mert édesapja hosszú időn keresztül kubikos munkát végzett.

A szőnyegszövés kapcsán is érdekes riportokat készítettünk. Otthonában fogadott bennünket Csikós Györgyné és Bohák Jánosné. Csikósné Éva néni a szőnyegszövés Békésszentandrásról való meghonosodásáról, a két világháború közötti időszokról és a szövetkezetté válásról mesélt. Elmondásának alapját édesapjára való visszaemlékezése adta, aki szinte egész életét a szentandrás szőnyegszövésnek szentelte. Volt főkönyvelője, üzemvezetője és elnöke az üzemnek. Bohákne Icíke néni élete is összefonódott a szentandrás szőnyegszövésével. Már gyerekkorában a szövőszék mellé került és még napjainkban is dolgozik. Igaz már keveset, de azért még évente egy-két munka elkészül. Egykoron torontláli szőnyegszövésről kezdett, majd megtanulta a perzsaszövés technikáját is. Érdekesen alakult a helyi szőnyegszövés helyzete. Az átalakulásról és a jelenlegi helyzetről Czuczai Ernő a jogutód Art-Kelim Szőnyegszövő Kft ügyvezetője adott tájékoztatást.

A gyűjtő, kutató és rendszerező munkát szeptember 19-én zártuk le egy helytörténeti találkozó keretében.

Köszönet a támogatásért a Szentendrei Szabadtéri Múzeumnak, mely által teljes körűen sikerült megörökíteni Békésszentandrás hagyományait az utókornak.

Eredmények

A projekt során nemcsak a Békéssy János Helytörténeti és Hagyományőrző Egyesület tagságát lehetett aktivizálni, hanem a megvalósításba bevont szervezeteket is. A kutatómunka során előkerültek olyan fotók és dokumentumok, amelyek eddig még nem. Továbbá a beszélgetések során a már meglévő anyagunk esetenként pontosításra vagy kiegészítésre került.

Mindkét hagyományőrző foglalkozásról átfogó képet tudtunk adni. Ezzel nemcsak hiánypótló tevékenységet végeztünk, hanem értéket is teremtettünk. Ez Békésszentandrás szempontjából is nagyjelentőségű lehet, mert a kiállítás és a kiadvány turisztikai szempontból is vonzó lehet. Továbbá reméljük, hogy kedvet adunk azoknak, akik vonzalmat éreznek a hagyományőrzés és a kézműves foglalkozások iránt.

Hatások

A megvalósító egyesület és a partnerek szempontjából is pozitív hatások érzékelhetők. Az összejövetelek jó hangulatban teltek el. Mindenki részt akart vállalni a munkából, ami azért örömdetes, mert így a magáénak érzi a projektet. Mivel nemcsak a Békéssy János Helytörténeti Egyesület foglalkozott a feldolgozással, hanem más civil szervezetek és

intézmények is, így elmondhatjuk, hogy megmozdítottuk a falut. Igényelték az összejöveleteket, bár a tavaszi-nyári időszak egy alföldi településen sok ház körüli munkával jár. Szeretnénk a kialakult közösséget továbbra is együtt tartani, ezért az összegyűjtött, rendszerezett anyagokból további előadásokat, ismeretterjesztő foglalkozásokat szervezünk.

Összefoglaló

Minden településnek fontos, hogy ismerje a múltját, a gyökereit. A békésszentandrási emberek büszkék arra, ha a szentandrási szőnyegszövésről, a szentandrási földmunkásokról hallanak. A sikeres megvalósítást követően reméljük, hogy ez az érzés fokozódik az emberekben. Bízunk abban, hogy a taglétszámunk növekedni fog ezáltal. A projekt megmutatta, hogy egy egyesületnek mennyi lehetősége van, hogy igazi közösséget formáljon, értéket teremtsen és értelmesen töltsen el a szabadidejét.

Békéssy János Helytörténeti és Hagyományőrző Egyesület
5561 Békésszentandrás, István király u. 16.

e-mail: konyvtar@bekesszentandras.hu

Telefon: 06-20/323-8787



Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás
EFOP-1.3.1-15-2016-00001



Szerkesztő:
A Békessy János Helytörténelmi és Hagyományőrző Egyesület tagjai
Felelős szerkesztő: Hévízi Róbert

2018. október 4.